

Kent Sjöström

Inledningstal till projektet Att gestalta kön

2007

Inledning

I skådespelarens yrkesutbildning reflekterar man ständigt över hur människor betar sig. Studenter och pedagoger rannsakar rollerna, deras handlingar, känslor och livsval. Detta sker i samtal, men framförallt i handling. Man prövar olika perspektiv, tar olika grepp på det dramatiska materialet och undersöker rollfigurens liv ner till minsta nervryckning.

I det projekt som nu ligger framför skådespelarutbildningarna, ”Att gestalta kön”, riktas det undersökande ögat mot oss själva. Med samma skarpa och nyfikna öga som vi använder mot rollfigurernas liv och relationer ska vi undersöka våra egna vanor, våra kroppsliga val och de maktrelationer som finns i det dagliga arbetet på skolorna. Det är naturligtvis en utmaning som heter duga: frågorna kan vara om detta är möjligt, vem ska i så fall granska vem och inte minst den viktigaste frågan: kan vi som arbetar med skådespelarutbildning ta till oss kunskaper och åsikter om oss själva som är kritiska?

Att som pedagog kunna och våga granska sina egna grundantaganden för undervisningen ser jag som en mogenhetsexamen, som paradoxalt nog kan vara slitsammare ju äldre och mer erfaren man är. Att granska de grå och osynliga rutinerna kräver att man vågar ompröva sina kroppsliga vanor och sitt eget seende. Men denna omprövning gäller inte bara för pedagoger. Den är också en utmaning för studenterna. En könsmedveten pedagogik undersöker maktrelationer och dessa finner man mellan pedagoger och studenter, men också mellan olika pedagoger och mellan studenterna. Dessa maktrelationer har naturligtvis inte skapats i ett vakuum: teatern är ingen isolerad ö i samhället, och absolut inte en plats där man kommit längre i dessa frågor än i samhället i stort.

Jag tänker i fortsättningen lyfta fram en speciell utmaning som kommer ur detta projekt: jag tänker mest ta fasta på att arbetet på skådespelarutbildningarna i så hög grad är präglad av kroppsliga relationer.

Kroppslig omprövning

Vilka speciella problem finns då i en kroppsligt inriktad utbildning som skådespelarutbildningen är?

Hade detta utvecklingsprojekt handlat bara om vilka åsikter vi har om en könsmedveten pedagogik hade det hela varit så mycket lättare. Om vi diskuterar åsikter kan våra argument

mötas, vi behöver inte vara överens, men skillnader i åsikter har ett slags påtaglighet. Jag kan också överge en åsikt eller en ståndpunkt, jag kan lämna den på någon sekund om jag möter vettiga argument. Men jag tolkar detta projekt som att det handlar om något mer än om åsikter och ståndpunkter. Målet är nu att kunna granska en kroppslig praktik, alltså hur frågan om makt och kön blir synlig i det dagliga undersökandet av kropp och röst.

Relationer

I utbildningen på en teaterhögskola arbetar studenten med att förstå sin egen kropp och röst. Vilka ideal, erfarenheter och relationer har gett studenten en viss gestik, kroppslig hållning eller sätt att tala? De mönster en student upptäcker hos sig själv har sin grund i en mängd relationer hon eller han har gått igenom och dessa relationer har bland annat färgats av kön och makt.

I de olika rollarbeten studenten genomgår ska den egna kroppen gestalta andra kroppar med en annan bakgrund och andra drivkrafter. Också här finns en relation att utforska: den egna kroppens förhållningssätt till en annan kropp, skapad i en annan värld med andra relationer. Det är ett arbete som utmynnar i val som gäller gestaltningen: hur Hedda Gabler är klädd, hur långa steg hon tar och hur hon – eller han – niger eller bockar.

Även om projektet syftar mot det konkreta sceniska agerandet handlar det inte bara om hur vi på skolorna gestaltar olika roller och vilka material vi arbetar med. I en annan dimension handlar det om maktrelationen mellan pedagog och student. Bemöts kvinnliga och manliga studenter på samma sätt? Hur uppmuntras och kritiserats kvinnliga respektive manliga studenter? Hur används ord som *energi*, *kraft*, *vilja* eller *lyhördhet* när man ser till studentens könstillhörighet?

Allt detta handlar om de kroppsliga relationer som omger och skapar skådespelarens kunskaper. Och kroppsliga relationer går att undersöka, reflektera över och diskutera. De är inget mystiskt eller odefinierbart område: det kan diskuteras om frågorna som ställs är de rätta.

Det finns ingen del av undervisningen som är neutral, som sker utan en värdegrund eller en viss konstnärlig grundsyn. Allt är val. Att dessa val ibland är omedvetna eller oformulerade hos pedagogen gör dem inte mindre märkbara. Att se det som vi upplever som naturligt som en konstruktion är en stor utmaning när det kommer till praktiskt arbete.

Att reflektera över kroppsliga val är detsamma som att reflektera över det invanda, det självklara, det vi ibland kallar det naturliga eller det organiska i våra vanor. Och det är just på dessa punkter vi lätt blir blinda. Med detta vill jag ha sagt att jag ser kroppen som något mer

konservativt än mina tankemässiga ståndpunkter. Jag kan, som jag sa tidigare, överge en åsikt, men att överge en kroppslig vana eller ett förhållningssätt kräver mer arbete. Om någon diskuterar eller kritiserar ett kroppsligt förhållningssätt hos mig bemöter jag det på ett annat sätt än om mina åsikter kritiseras. I bästa fall blir jag förvånad och kanske nyfiken, i värsta fall förnekar jag helt och hållet värdet av denna iakttagelse.

Hur sker granskningen?

En fråga som ställs i projektbeskrivningen är hur vi kan *se* eller utvärdera en könsmedveten pedagogik hos pedagoger och studenter?

Om vi tänker oss det som står i projektbeskrivningen, om att skådespelarundervisningen präglas av ”skeva maktrelationer”, då kommer verkligheten att se annorlunda ut när vi uppnått en ”könsmedveten pedagogik”. Resultaten ska vara synliga, inte osynliga. Här vill jag återvända till ordet *se*.

Det finns inget objektivt öga, ett seende som står över andra seenden och som skulle vara mer sant eller objektivt. Men man kan förstå sin subjektivitet och göra den tydlig för en själv och för dem man möter i arbetet: man kan vara öppen för en diskussion om sitt seende. Det är en fråga om en kollegial diskussion mellan studenter och pedagoger, och även med utomstående. Här är nyfikenheten viktig. I skådespelarens arbete ingår just en nyfikenhet på hur en människa i en vis tid är skapad och här finns det anledning till optimism. I teatern ingår helt naturligt att förkroppsliga kunskap, alltså att göra kunskap synlig i form av en rollgestalt och dess handlingar. Här finns i bästa fall en nyfikenhet på olika tiders ideal och hur dessa blir konkreta genom mänskliga relationer. I teatern finns också, i den goda teatervärld jag nu vill se framför mig, en kritisk syn på vad en människa är, hur hon har blivit till och hur hon kan förändras. I teaterns tradition finns en kunskap om människan. Detta kunniga öga och denna kunniga kropp bygger på nyfikenhet. Om det nu är så att de maktstrukturer som finns i könsrelationer kan upplevas som oklara för några – för andra är de nog så tydliga – så är nyfikenhet ett redskap att rekommendera.

Inför en granskning och en reflekterande hållning över en kroppslig vana är det lätt att en massa försvarsreaktioner infinner sig. På teaterbiennalen i Växjö för fyra år sedan frågade någon *vem granskar teatersamhället?* Det lättaste svaret på den frågan är att säga att det gör vi bäst själva, det är nämligen bara vi som förstår oss på det. Men det är en rimlig och positiv utmaning att öppna upp den undervisningskultur som finns på teaterhögskolor och diskutera den med dem som inte är införstådda: införstådda med de vanor, osynliga rutiner och kanske oformulerade mallar som råder på skolorna.

Hur ska pedagoger och utbildningsinstitutioner i stort finna ett nöje och en lust i att bli granskade? Hur ska man skapa ett klimat som syftar till att skapa nya kvaliteter i undervisningen och i den sceniska gestaltningen? Hur ska man väcka den kroppsliga nyfikenheten, som är central för teaterns kunskapsbildning, i samband med gestaltningen av kön?

Avslutning

Att diskutera utbildningens ideologi och de dolda ideal som förmedlas genom pjäsval och rollbesättningar, har gjorts tidigare. Speciellt under några år på 1970-talet diskuterades ideologier aktivt på utbildningarna. Det ledde i en del fall till att lärare byttes ut och att studenterna skapade mer egna projekt. Det förekom också i något fall att kvinnliga författare bjöds in för att skapa andra typer av material för studenterna. Men jämlikhetsdiskussionen, som man sa på den tiden, var mer en sidoeffekt av en större politisk kamp som handlade om socialismens plats i utbildningen.

Det nya i det projekt som börjar idag är att det har en officiell uppbackning och att det använder en metod för sin undersökning. Det är väsentligt. Det är inte en tillfällig opinionsyttring, utan en genomgripande undersökning. Här finns också ett fokus på kroppen som ett ideologiskt fält, eller till och med som en arena som rör makt, över- och underordning. Och det är, så vitt jag tror, ett nytt grepp.

